

Особливості просторової інтеграції бізнесу в умовах постіндустріального розвитку: побудова просторової матриці

Кушнірецька О.В.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник сектору просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

Ткаченко О.О.

здобувач
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

У статті досліджено процеси просторової організації бізнесу в контексті інтеграційних взаємодій у сучасних геопросторових умовах суспільно-економічного розвитку. Здійснено систематизацію та типологізацію просторових форм організації бізнесу, окреслено основні чинники просторової організації бізнесу.

Ключові слова: простір, територія, просторова організація, бізнес, інтеграційні взаємодії.

Кушнірецькая А.В., Ткаченко А.А. ОСОБЕННОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ: ПОСТРОЕНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ МАТРИЦЫ

В статье исследованы процессы пространственной организации бизнеса в контексте интеграционных взаимодействий в современных геопространственных условиях общественно-экономического развития. Осуществлены систематизация и типологизация пространственных форм организации бизнеса, обозначены основные факторы пространственной организации бизнеса.

Ключевые слова: пространство, территория, пространственная организация, бизнес, интеграционные взаимодействия.

Kushniretskaya O.V., Tkachenko A.A. FEATURES OF SPATIAL BUSINESS INTEGRATION IN CONDITIONS OF POST-INDUSTRIAL DEVELOPMENT: THE CONSTRUCTION OF A SPATIAL MATRIX

The article investigates the processes of spatial organization of business in the context of integration interactions in the current geo-spatial conditions of socio-economic development; the systematization and typology of spatial forms of business organization is carried out; the main factors of spatial organization of business are outlined.

Keywords: space, territory, spatial organization, business, integration interactions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку світового господарства ми є свідками не лише інноваційних та інформаційних проривів у всіх сферах людської діяльності, а й трансформаційних процесів у просторовій організації економічних систем. Глобалізація економічного простору та пов'язана з нею децентралізація управлінських ресурсів національних господарських та адміністративних систем у XXI ст. виводять науково-практичну дискусію на нові обрії досліджень ключових детермінантів економічного життя. Сьогодні ми не можемо говорити про конкурентоспроможність національної економіки, національних виробництв, окремих галузей національного господарства, якщо не будемо вести комплексної дискусії про конкурентоспроможність у контексті просторової організації бізнесу. Саме форми просторової організації бізнесу стають клю-

човими гравцями та контрагентами економічного життя окремих держав та світу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями процесів просторової організації бізнесу, виокремлення ключових факторів оптимального розміщення господарства та напрацюванням механізмів регулювання просторової організації ділової активності займалися такі вчені, як І.Г. фон Тюнен, А.Е. Шеффле, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош, В. Лаунгардт, М. Потрер, П. Кругман. Серед української наукової школи слід виділити знані наукові дослідження К.Т. Воблого, М.М. Паламарчука, О.Г. Топчієва, Ф.Д. Заставного, О.І. Шаблія, З.С. Варналія, М.І. Фащевського, Л.Т. Шевчук тощо. Однак, незважаючи на велику кількість різноманітних теорій та концепцій, що прямо чи опосередковано торкаються питань просторової організації бізнесу, досі не виро-

блено цілісної та логічно завершеної теорії просторової організації бізнесу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Малодослідженими сьогодні є питання впорядкування понятійно-термінологічного апарату дослідження просторової організації бізнесу, виділення її форм, ключових детермінантів інтеграції ділової активності та напрацювання інструментарію для аналізу та оцінки даних процесів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування процесів просторової організації та інтеграції бізнесу в сучасних геопросторових умовах суспільно-економічного розвитку а також систематизація та типологізація просторових форм організації бізнесу, окреслення основних чинників просторової організації бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна виробничої парадигми, що супроводжується тотальною глобалізацією, інформатизацією, віртуалізацією, зумовлює зміну форм та методів організації бізнесу як у частині забезпечення його організаційно-управлінського супроводу, так і в частині процесу компонування доданої вартості. Зокрема, якщо в індустріальну добу виробничо-господарські системи тяжіли до місця локалізації безпосередньо задіяних у виробничому процесі ключових економіко-географічних факторів виробництва (природні, трудові, енергетичні ресурси, фінансовий та підприємницький капітал), то в постіндустріальну (постмодерну) добу внаслідок розвитку глобалізаційних процесів та пов'язаних із ними процесів інтернаціоналізації капіталів та потужного розвитку інформаційних мереж та новітніх технологій, відбувається розмивання традиційних територіальних меж організації ділової активності.

Глибинні трансформації світового економічного розвитку на зламі ХХ–ХХІ ст., що супроводжувалися технологічними, інноваційними та когнітивними проривами в усіх сферах людської діяльності в умовах сучасного поширення мережевого сценарію економічного розвитку, відбуваються на зміні розуміння та ваги ключових детермінантів економічних систем. Як зазначають автори [1, с. 4], «традиційні економіко-географічні чинники конкурентоспроможності територій (природні, трудові та енергетичні ресурси, нагромаджений капітал тощо) дедалі відчутніше втрачають вирішальну роль для якості просторового розвитку», що, своєю чергою,

актуалізує «екстериторіальність» локальних економічних спільнот, за якої належність території до національних господарських комплексів стає набагато менш значущою, ніж її залученість до глобальних ланцюгів створення вартості». У сучасних умовах світогосподарського порядку саме інтеграційні процеси стають наріжним каменем формування нових форм суспільно-економічних взаємодій та творення нових сенсів та цінностей, а просторова інтеграція бізнесу, своєю чергою, виступає новітньою формою організації ділової активності у просторових системах різних ієрархічних рівнів.

Логіко-семантичне поле дослідження процесів просторової інтеграції бізнесу вимагає розгляду даного феномену через призму триєдиної взаємопов'язаних категорій, а саме «простір – організація – інтеграція». Нині не існує єдиного наукового підходу до визначення поняття «просторова організація бізнесу», оскільки наукова дискусія, з одного боку, нещодавно почала оперувати поняттям простору як одного з ключових детермінантів розвитку економічних систем, а з іншого боку, нині існує велика кількість термінологічних неузгоджень щодо можливості ототожнення чи, навпаки, необхідності виділення просторової організації соціально-економічних систем в окрему наукову категорію (на противагу усталеній категорії територіальної організації).

Територіальна організація суспільства розглядається як «об'ємна» проекція інноваційних технологічних і соціальних циклів на геопросторі [2, с. 64]. Г.П. Підгрушний визначає територіальну організацію суспільства як зумовлений об'єктивними закономірностями та суб'єктивними чинниками процес просторового впорядкування життєдіяльності суспільства, що проявляється у формуванні його різноманітних територіальних утворень [3, с. 49]. Як похідна від територіальної організації суспільства територіальна організація господарства, за визначенням М.І. Фацевського, є процесом «цілеспрямованого впорядкування у просторі різноманітних його компонентів і означає відношення між продуктивними силами території, суб'єктами підприємства, органами місцевої влади та місцевого самоврядування, яке здійснюється через економічні та адміністративно-управлінські механізми, забезпечуючи спеціалізацію, комплексність та системність розвитку регіонів» [4, с. 17]. Своєю чергою, просторова організація економіки визначається, як структурно-

параметричне та просторово-часове впорядкування та узгодження елементів і зв'язків, яке забезпечує ефективність використання його потенціалу, а «просторова організація регіону є функцією від використання регіональних можливостей та інтересів, що великою мірою визначається особливостями території та дії зовнішніх внутрішніх чинників» [5, с. 26].

Ключовим аспектом дослідження просторової організації бізнесу, на нашу думку, є виділення доволі гнучкої когнітивної «межі» у розумінні простору та території в контексті організації явищ, процесів та суспільних систем загалом. Наприклад, за одним з означень територія визначається як обмежена частина твердої поверхні Землі з природними й антропогенними властивостями, що характеризується протяжністю (площею) як особливим видом просторового ресурсу, географічним положенням та іншими якостями, а простір – тривимірне вмістилище речей, явищ і процесів, що інтуїтивно розуміється як арена дій, загальний контейнер для всіх об'єктів, сутність певної системи [6, с. 355, 267].

У цьому контексті стрункості теоретичній аргументації, на нашу думку, надає розгляд категорії простору та території з позиції екстраполяції філософського осмислення та співвідношення понять «абстрактне – конкретне». Як відомо, «конкретне» є категорією, яка відображає «абстрактне» у його реальному вигляді, звідси – когнітивно зумовлюється необхідність проєкції характеристик, змісту та якостей досліджуваного «абстрактного» на реальну (конкретну) площину, а саме на територіальну. Таким чином, територія, безумовно, є матеріальним базисом організації явищ і процесів у просторі, однак останній не обмежує їх конкретними параметричними рамками, а на основі узгодження елементів та суб'єктно-об'єктних взаємодій між ними творить їхню цілісну сутність. Суб'єктно-об'єктні інтеграційні взаємодії, своєю чергою, реалізуються у відповідних формах просторової інтеграції бізнесу, дефініція і класифікація яких перебуває у прямій залежності від підходів до визначення та ретроспективного розуміння форм просторової організації як такої. Тут слід зазначити, що, незважаючи на новітність даної категорії, її семантика та етимологія, безумовно, сягає основ регіоналістики, а тому її виокремлення слід безпосередньо пов'язувати з наявними теоретичним та категоріальним апаратом економічної науки. Зокрема, дослідження просторової організації бізнесу так чи інакше

знаходять своє відображення у таких концепціях і теоріях розміщення господарства, як т. зв. «факторні» теорії (А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, А. Лорія), що сформували на основі вивчення факторів (чинників) розвитку і розміщення господарства основу наук про територіальну організацію господарства і регіональну економіку; «штандортні» моделі просторової організації виробництва (І.Г. фон Тюнен, В. Лаунгардт, А.Е. Шеффле, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош); «інноваційні» теорії просторової організації економіки (Т. Хагерstrand, С. Хірш, А. Скотт, М. Столпер, Р. Волкер); теорії «регіонального економічного розвитку» (Л. Вальрас, Ф. Перру, Дж. Фрідман, В. Айзард, М. Портер) тощо.

Не вдаючись до детального аналізу наявних теорій, концепцій та моделей регіональної економіки, наведемо окремі підходи до генези просторової організації бізнесу. Наприклад, у площині теорій регіональної економіки традиційним є економічний підхід, за яким форми просторової організації бізнесу можна трактувати як конкретні (реальні) «елементи» організації економічного простору. Так, у дослідженнях А. Гранберга економічний простір є «насиченою територією, що вміщує безліч об'єктів і зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, господарсько освоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі», а якість економічного простору визначається відповідними параметрами та характеристиками, найважливішими з яких є «щільність (чисельність населення, обсяг валового регіонального продукту, природні ресурси, основний капітал на одиницю площі), розміщення (показники рівномірності, диференціації, концентрації, розподілу населення та економічної діяльності), зв'язність (інтенсивність економічних зв'язків між частинами й елементами простору, умови мобільності товарів, послуг, капіталів і людей, що зумовлені розвитком транспортних та комунікаційних мереж)» [7, с. 25].

Теоретичне надбання класиків науки про розміщення продуктивних сил дає змогу виділити ресурсно-територіальний підхід до генези просторової організації бізнесу. Як відомо, панівною впродовж десятиліть на теренах України була концепція територіально-виробничих комплексів (ТБК) і економічного районування, міжгалузевих комплексів (МГК), які обґрунтовували необхідність і вигідність комплексної територіальної організації господарства. У цьому контексті прототипом сучасних інтеграційних взаємодій

було виокремлення великих територіально-господарських (виробничих) комплексів як одиниць єдиного економічного простору планової економіки.

Ще одним підходом до розуміння генези просторової організації та просторової інтеграції бізнесу є локалізаційний, або середовищний, підхід, за яким конструювання тієї чи іншої форми просторової організації бізнесу відбувається в умовах і під впливом якісно-кількісних характеристик місця (середовища) локалізації ділової активності, адже формування чи розвиток того чи іншого виду ділової активності має пряму залежність від середовища, в якому він розвивається. Зокрема, суб'єктно-об'єктні взаємодії та природа організації бізнесу в середовищі, наприклад, малого міста, села є цілковито відмінними від, скажімо, його організації у середовищі поліфункціональних взаємозв'язків великого міста, мегаполіса, метрополійного субрегіону тощо. Очевидно, кількісно-якісні передумови кожного з перелічених вище просторів має більш чи менш сприятливі чинники для формування тих чи інших форм просторової організації бізнесу. Середовищний підхід до розуміння просторової організації бізнесу тісно пов'язує та, безумовно, детермінує розвиток тих чи інших просторових форм організації ділової активності з ментально-ціннісними параметрами та культурним виміром місця їх виникнення. Так, наприклад, розкриваючи проблематику формування, структурування та управління економічним простором, С.Л. Шульц у контексті розвитку метрополізаційних процесів, акцентує увагу на факті того, що мережеві структури як індикатори нових тенденцій просторової організації економіки і модернізації економіки міст «засвідчують закріплення нових стандартів життя населення постіндустріального суспільства та включення країни у глобалізовані процеси загалом» [8, с. 134]. Саме завдяки системі «метрополісних територій» стає можливим включення країн до масштабних проектів світової економіки. Отже, розвиток метрополізаційних процесів, які виражаються у концентрації економічного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку суспільства у великих містах і зонах їх впливу, а також реалізація ними суспільно значимих функцій на світовому та макрорегіональному рівнях є причиною модифікації та розвитку нових форм просторової організації та інтеграції бізнесу [9; 10].

Слід наголосити, що у світогосподарському розвитку останніх десятиліть відбулася різка

зміна акцентів щодо розуміння ролі факторів розвитку господарюючих суб'єктів. В умовах сьогодення ключовими факторами розвитку є ефективне використання людського капіталу та накопичених знань, швидкість упровадження інновацій, уміння налагоджувати гнучкі контакти та досягати високого ступеню міжсуб'єктної довіри в процесах горизонтальних та вертикальних інтеграційних взаємодій. Особливої ваги набувають не стільки якісні характеристики території локалізації суб'єктів ділової активності, скільки якісні характеристики менеджерської команди господарюючих суб'єктів та далекоглядність стратегій організації виробництва і збуту, що створюють передумови якісно нового господарського середовища із власною траєкторією, динамікою і культурою розвитку.

Дослідження чинників просторової організації бізнесу в контексті процесів постіндустріальної трансформації економіки дало змогу виділити чотири групи чинників, що впливають на процеси просторової інтеграції бізнесу: глобалізаційно-цивілізаційні (пов'язані з інтернаціоналізацією капіталів та розмиванням просторових меж компонування доданої вартості); інформаційно-інноваційні (пов'язані з розвитком інформаційних мереж та формуванням нового формату організації ділової активності на основі використання інноваційних технологій); соціокультурні (пов'язані зі зміною ціннісної парадигми організації підприємницької активності та використанням креативної моделі економічної поведінки суб'єктів господарювання); інституційно-організаційні (пов'язані із запровадженням нових інститутів, форм, методів та технологій проектного планування та стимулювання багаточільового просторового розвитку).

У цьому контексті розвиток просторової організації бізнесу, зокрема її форм, рухається по висхідній траєкторії – від локалізаційних форм через інтеграційні та мережеві форми до метапросторових форм організації бізнесу (венчурна, хмарна, віртуальна організація ділової активності). Наприклад, коли брати до уваги виробничу (індустріальну) гілку просторової організації бізнесу, то виділяємо градацію на традиційні локалізаційні форми (підприємства за видами економічної діяльності, виробничі майстерні, виробничі модулі і т. п.), інтеграційні форми (промислові зони, індустріальні парки, технопарки, виробничі кластери і т. п.), мережеві форми (ТНК, виробничі мережі і т. п.), а також метапросторові форми (онлайн-платформи, віртуальні пули тощо).

Зокрема, останні реально не поєднують традиційні фактори виробництва ні в певному місці, ні на певній території, а формують власний метапростір взаємодій (рис. 1).

У побудові вищенаведеної матриці покладена ідея виділення форм просторової організації на основі їх типологізації. Як відомо, типологізація як інструмент теоретико-методологічного впорядкування явищ і процесів є процесом їх виокремлення на групування за певними кваліфікаційними ознаками. На нашу думку, найбільш значущими кваліфікаційними ознаками для виділення форм просторової організації бізнесу є варіативність інтеграційних взаємодій (табл. 1).

Типологізація форм просторової організації бізнесу за кваліфікаційними ознаками інтеграційних взаємодій дала нам змогу сформулювати просторову матрицю форм просторової організації бізнесу на основі тетралатеральних координат позиціонування ФПОБ, а саме: просторово-часова зв'язність суб'єктів-учасників форм просторової організації, масштаб інтеграції суб'єктів – учасників форм просторової організації у створення доданої цінності, статус інституціоналізації інтеграційних взаємодій, створення та дотримання норм та постулатів корпоративної етики та довіри.

Висновки з цього дослідження. Нині не існує єдиного наукового підходу до визначення

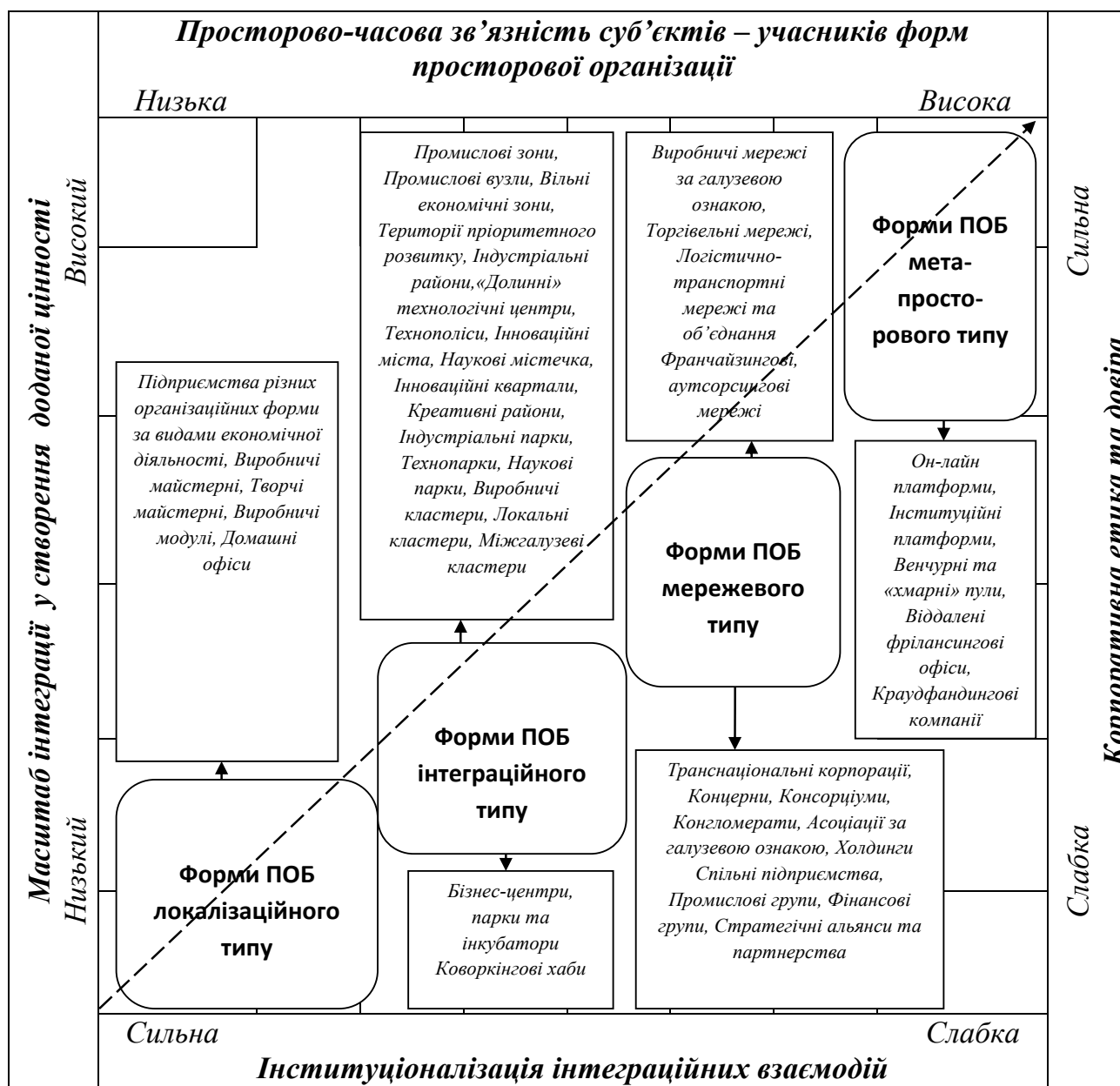

Рис. 1. Просторова матриця форм просторової організації бізнесу

Джерело: розробка авторів

Таблиця 1

**Типологія форм просторової організації бізнесу (ФПОБ)
за класифікаційними ознаками інтеграційних взаємодій**

Ознака	Форми просторової організації бізнесу
<i>тривалість здійснення господарської діяльності</i>	ФПОБ, створені для ведення господарської діяльності та тривалий термін для отримання кінцевого господарського чи фінансового результату; ФПОБ, створені на середньострокову перспективу для виконання проміжних виробничо-господарських завдань; ФПОБ, створені на короткий термін для досягнення тимчасового тактичного ефекту
<i>масштаб інтеграції суб'єктів – учасників форм просторової організації у створення доданої цінності</i>	високоінтегровані ФПОБ; середньоінтегровані ФПОБ; квазіінтегровані ФПОБ; малоінтегровані ФПОБ
<i>просторово-часова зв'язність суб'єктів – учасників форм просторової організації</i>	ФПОБ із високим ступенем просторово-часової зв'язності: точкові, вузлові, зональні, ареальні; ФПОБ із середнім ступенем просторово-часової зв'язності: полісні, паркові; ФПОБ із низьким ступенем просторово-часової зв'язності: віддалені, віртуальні, хмарні
<i>тип інтеграції</i>	ФПОБ горизонтального типу інтеграції; ФПОБ вертикального типу інтеграції; ФПОБ статутного типу інтеграції; ФПОБ контрактного типу інтеграції; ФПОБ змішаного типу інтеграції
<i>статус інституціоналізації інтеграційних взаємодій</i>	ФПОБ формалізованого статутного типу на основі прав власності; ФПОБ на основі гучних ринкових угод та правових регуляторів організації взаємовідносин без переходу прав власності; неінституціоналізовані ФПОБ
<i>інноваційність</i>	традиційні ФПОБ; нові ФПОБ; інноваційні ФПОБ
<i>концепція створення</i>	ФПОБ виробничої концепції – виробництво продукції індивідуального, муніципального, регіонального, глобального масштабу; ФПОБ товарної концепції – формування унікальної товарної пропозиції; ФПОБ збутової концепції – формування ефективної моделі збутових ланцюгів; ФПОБ ресурсно-фінансової концепції – досягнення економії трансакційних, забезпечення акумуляції фінансово-інвестиційних ресурсів, полегшення доступу до обмежених ресурсів
<i>взаємовплив суб'єктів – учасників форм просторової організації</i>	ФПОБ із м'яким взаємовпливом економічно та юридично незалежних суб'єктів; ФПОБ зі змішаним взаємовпливом економічно та (або) юридично незалежних суб'єктів; ФПОБ із жорстким взаємовпливом суб'єктів на основі відносин власності та угод
<i>механізми контролю та координації інтеграційних взаємодій</i>	ФПОБ ієрархічного підпорядкування та управління управляючою компанією на основі залученості суб'єктів до єдиного бізнес-процесу; ФПОБ делегованого типу управління окремими ланками бізнес-процесу; ФПОБ із лінійним або незалежним типом управління та контролю
<i>використання креативних технологій організації та координації ділової активності</i>	ФПОБ із високим рівнем креативності; ФПОБ із помірним типом креативності; ФПОБ із низьким рівнем креативності
<i>довіра</i>	ФПОБ із високим ступенем міжсуб'єктної довіри; ФПОБ із контрактним типом взаємоузгодження міжсуб'єктних взаємодій; ФПОБ із поручительним типом взаємоузгодження міжсуб'єктних взаємодій
<i>створення та дотримання норм та постулатів корпоративної етики</i>	ФПОБ із чітким регламентом корпоративної етики та задекларованих регуляторних механізмів її дотримання; ФПОБ «вербального» типу корпоративної етики; ФПОБ без елементів корпоративної етики

Джерело: розробка авторів

та розуміння процесів та виділення форм просторової організації бізнесу, їх типологізації та класифікації. Однак різноманітність теоретичних підходів у дефініціях даного явища об'єднується єдиним методологічним розумінням їх функціонального значення щодо впливу на економічний розвиток суспільства. Напрацювання інструментарію та механізмів забезпечення збалансованості та взаємоуз-

годженості інтересів усіх суб'єктів новітньої інформаційно-мережевої просторової організації суспільства, а також пошук виважених рішень регуляторного, управлінського, нормативного характеру щодо просторового облаштування форм ділової активності мають стати основою подолання наявних дисбалансів та глобалізаційних викликів сучасності, що стане предметом подальших досліджень авторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь (Скорочена версія). – К. : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. – 36 с.
2. Територіальна організація суспільства (основи теорії) : [навч. посіб.] / П. Луцишин, Д. Клімонт, Н. Луцишин. – Луцьк : Вежа, 2001. – 334 с.
3. Підгрушний Г.П. Сутність категорії «територіальна організація суспільства» / Г.П. Підгрушний // Проблеми суспільної географії. – 2010. – Вип. 1. – С. 49–54.
4. Фащевський М.І. Методологічні засади територіальної організації господарства / М.І. Фащевський // Проблеми суспільної географії. – 2010. – Вип. 1. – С. 15–18.
5. Мазур А.Г. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем / А.Г. Мазур // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 26–32.
6. Просторологія : словник-довідник / Ю.І. Стадницький, І.М. Комарницький, О.Е. Товкан. – Львів : Априорі, 2010. – 424 с.
7. Гранберг А.Г. Основи регіональної економіки / А.Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
8. Шульц С. Економічний простір України : формування, структурування та управління / С. Шульц. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 480 с.
9. Melnyk M., Synyutka O., Kushniretska O. Spatial policy of regional metropolis development in Ukraine: conceptual principles of formation // Економічний часопис XX, 2016. – № 159(5–6).
10. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : [монографія] / Наук. ред. М.І. Мельник. – Львів, 2016. – 552 с.